Scientific quarterly (scientific-research article) of Islamic world political research
Vol. 13, No. 4, Winter 2023, 95-124
DOI: 10.21859/priw-130405

Regional competition and cooperation between Iran and Saudi Arabia, emphasizing the restoration of diplomatic relations in 2023

Rauf Rahimi[1]

Date of Received: 2023/04/06 **Date of Acceptance**:2023/09/16

Abstract

Since 1979, few rivalries have influenced Middle East politics as much as the one between Saudi Arabia and Iran, and usually the relations between the two countries accompanied by competition and suspicion. The aim of the current research is to evaluate different theories about the nature of competition and cooperation between Iran and Saudi Arabia and how it can be changed to cooperation. Therefore, in the framework of Pierre Bourdieu's sociological theory, this paper is trying to answer the question of what is the nature of the competition between Iran and Saudi Arabia and how can this competition replace with expansion of cooperation now? In response to this hypothesis, it was proposed that the competition between the two countries is political in nature, and at the same time, it is expressed in Islamic rhetoric, which is due to the desire of both sides to guarantee Islamic security and legitimacy, along with increasing influence throughout the Middle East conditioned to regional conditions. The results of the research indicate that, since the beginning of the revolution, there have been periods of open hostility and open closeness, conditioned to developments at the domestic level, regional and international

1. Assistant professor of political sciences, University of Bojnord, Bojnord, Iran.
r.rahimi@ub.ac.ir

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA...

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

politics in the relations between Iran and Saudi Arabia. Finally, the developments were in a way that in the year2023, led to the control of competition and increased cooperation.,

Keywords: Cooperation, Competition, Balance of power, Regional influence, Agreement

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، انجمن مطالعات جهان اسلام
فصلنامه علمی (مقاله علمی – پژوهشی) پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال سیزدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۲، صص ۱۲۴ – ۹۵

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۳۰۴۰۵

تحلیل رقابت و همکاری منطقه‌ایی ج.ا. ایران و عربستان با تأکید بر احیای روابط دیپلماتیک در سال ۲۰۲۳

رئوف رحیمی[۱]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۵

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

چکیده

از سال ۱۳۵۷، رقابت‌های کمی به‌اندازه رقابت بین عربستان و ایران بر سیاست خاورمیانه تأثیر گذاشته و معمولاً روابط دو کشور با رقابت و سوءظن همراه بوده است. هدف پژوهش حاضر بررسی ماهیت رقابت و همکاری ایران و عربستان و چگونگی تغییر آن به همکاری است. براین اساس مقاله حاضر در چارچوب نظریه جامعه‌شناسی پیربوردیو درصدد است به این پرسش پاسخ دهد که ماهیت رقابت میان ایران و عربستان چیست و چگونه این رقابت می‌تواند جای خود را به گسترش همکاری بدهد؟ در پاسخ این فرضیه مطرح شد که رقابت دو کشور ماهیت سیاسی دارد و درعین‌حال در لفاظی اسلامی بیان‌شده است که ناشی از تمایل دو طرف به تضمین امنیت و مشروعیت اسلامی همراه با افزایش نفوذ در سراسر خاورمیانه مشروط به شرایط منطقه‌ایی است. نتایج تحقیق حاکی از آن است، از ابتدای انقلاب دوره‌هایی از خصومت آشکار و نزدیکی آشکار مشروط به تحولات در سطح داخلی، سیاست منطقه‌ای و بین‌المللی در روابط ج.ا.ایران و عربستان شکل‌گرفته است. درنهایت تحولات به‌گونه‌ای بود که در سال ۲۰۲۳ به کنترل رقابت و افزایش همکاری منجر شد. لازمه کاهش رقابت و تداوم و گسترش همکاری اعتمادسازی، رعایت حسن هم‌جواری و ایجاد موازنه قدرت با حسن نیت و رعایت اصل بی‌طرفی قدرت‌های بزرگ است. روش پژوهش، بررسی تطبیقی و روش جمع‌آوری داده‌ها کتابخانه‌ای و اسنادی است.

واژه‌های کلیدی: همکاری، رقابت، موازنه قدرت، نفوذ منطقه‌ایی، توافق

۱. استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه بجنورد ، rahimirauf.phd@gmail.com

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

مقدمه و بیان مسئله

در رقابت ج.ا. ایران و عربستان محیط‌های ژئوپلیتیکی و مذهبی به شیوه‌ای دیالکتیکی عمل می‌کنند و سیاست داخلی و خارجی آن‌ها را شکل می‌دهند. عربستان و ایران علاوه بر تلاش برای اعمال‌نفوذ و کسب مشروعیت از جهان اسلام، سعی در اعمال‌نفوذ ژئوپلیتیکی در سراسر خاورمیانه داشته‌اند. رویکردهای رئالیستی برای کاوش در مورد خاورمیانه بر ژئوپلیتیک تمرکز دارند و درعین‌حال نقش هنجارها را نادیده می‌گیرند. این امر هم ازنظر تحلیلی مشکل‌ساز است و هم ازنظر تجربی دشوار. زیرا برجستگی اسلام در تاروپود هر دو دولت، مسائل الهیاتی و سیاسی را در هم می‌آمیزد؛ اما این آمیختگی بر اساس مفهوم موسع امنیت(ارزش‌ها، جان و مال مردم و حفظ سرزمین) شکل می‌گیرد. بنابراین، حرکت فراتر از رویکرد رئالیستی به ما امکان می‌دهد تا موضوع مرجع امنیت را به تعامل سیاست، مذهب و امنیت منطقه‌ای تغییر دهیم. درواقع پس از قیام‌های عربی، شکاف‌هایی بین رژیم‌ها و جوامع پدید آمد که فرصت‌هایی را برای بازیگران خارجی ایجاد کرد تا در سراسر منطقه نفوذ کنند و از بی‌ثباتی محلی برای افزایش نفوذشان استفاده کنند. برعکس شرایط نامطمئن داخلی، قیام‌های مذکور گروه‌های محلی را وادار می‌کرد تا به دنبال منابع مادی که برای آن‌ها ضروری تلقی می‌شد، به حامیان خارجی روی بیاورند تا نیازهای آن‌ها را برآورده کنند. در چنین شرایطی، سیاست‌های محلی و منطقه‌ای در یک چرخه شروع به تعامل کردند که باقابلیت‌های مادی و ایده‌ای تسهیل و با بافت محلی و منطقه‌ای تشدید می‌شد. علاوه بر این، درحالی‌که هویت‌های فرقه‌ای غیرقابل‌انکار مهم هستند، عوامل دیگری شکل‌دهنده روابط و اتحادها هستند، همان‌طور که در موردحمایت ایران از حماس دیده می‌شود. در اینجا، دیدگاه‌هایی از نظم که شامل وابستگی فرقه‌ای، دیدگاه ایدئولوژیک، زمینه سیاسی، عوامل اقتصادی و سرمایه اجتماعی است در درک و پرورش روابط مشروط و تسهیل شده توسط بافت فضایی، اساسی هستند که ادبیات پژوهشی موجود ایران به آن کمتر پرداخته‌اند.

هم ریاض و هم تهران به دنبال به‌کارگیری منابع مادی و معنوی خود برای ایجاد روابط با بازیگران در سراسر منطقه بوده‌اند. لذا رویکرد رئالیستی نمی‌تواند منابع معنوی نفوذ دو کشور را تبیین نماید؛ زیرا روابط اغلب بین گروه‌هایی اتفاق می‌افتد که وفاداری‌های مذهبی مشترک داشتند، این امر همچنین شامل توسعه روابط بین گروه‌هایی بود که دیدگاه‌های مشترکی درباره نظم منطقه داشتند. روابط فرامرزی توسعه‌یافته توسط عربستان و ایران نشان می‌دهد، این روابط یک‌طرفه نیستند، بلکه می‌توانند توسط بازیگران محلی که به دنبال یافتن قدرت‌های منطقه‌ای قادر به حمایت هستند، هدایت شوند. این روابط در طول زمان و

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

مکان به شکل متفاوتی انجام می‌شوند که توسط پیچیدگی‌ها و بافت محلی شکل می‌گیرد. روابط صرفاً با گروه‌هایی که از خشونت استفاده می‌کنند ساخته نمی‌شود. در عوض، می‌توان با احزاب سیاسی، قبایل، گروه‌های مذهبی و شبکه‌های روحانی ارتباط برقرار کرد. بنابراین برخلاف اظهارات موجود در رسانه‌های غربی این رابطه دوسویه است و در چارچوب جنگ نیابتی نمی‌گنجد و نوعی از رابطه فراملی است که عربستان و ایران با بازیگران دولتی و غیردولتی برقرار کرده‌اند. هزینه‌های بالای رقابت دو کشور؛ فواید زیاد همکاری برای ایران و عربستان، تحولات اخیر و شکل گیری گفتمان وفاق در ایران با آغاز ریاست جمهوری مسعود پزشکیان نگارنده را ترغیب کرد ، ماهیت رقابت دو کشور در سال‌های اخیر و چگونگی گسترش همکاری بعد از احیای روابط مورد بررسی قرار دهد.

۱-۱. هدف و سؤال تحقیق

با توجه به واقعیت‌های مذکور، هدف مقاله حاضر در چارچوب نظریه جامعه‌شناسی پیربوردیو بررسی ماهیت رقابت دو کشور و چگونگی گسترش همکاری بعد از احیای روابط دیپلماتیک در سال ۲۰۲۳ است. بنابراین سؤال اصلی پژوهش در راستای هدف اصلی عبارت است از: ماهیت رقابت میان ایران و عربستان چیست و چگونه این رقابت می‌تواند جای خود را به گسترش همکاری بدهد؟

۱-۲. فرضیه، روش و سازمان‌دهی تحقیق

فرضیه پژوهش عبارت است از: رقابت دو کشور ماهیت سیاسی دارد و درعین‌حال در لفاظی اسلامی بیان‌شده است که ناشی از تمایل دو طرف به تضمین امنیت و مشروعیت اسلامی همراه با افزایش نفوذ در سراسر خاورمیانه مشروط به شرایط منطقه‌ایی است .روش پژوهش بررسی تطبیقی رقابت و همکاری منطقه‌ایی ایران و عربستان و روش جمع‌آوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و اسنادی است. این پژوهش با بررسی سابقه رقابت و همکاری ایران و عربستان در دوره‌های تاریخی تلاش دارد در چند بخش به سؤال اصلی پژوهش پاسخ دهد تا دریچه مناسبی برای تحلیل بهتر موارد مطالعاتی حاصل شود.

۲. پیشینه تحقیق

مطالعات صورت گرفته در کشور ما درباره رقابت ایران و عربستان محدود به معمای امنیت و بهار عربی و تحولات بعدازآن است و بیشتر مربوط به حوزه امنیتی و در چارچوب رویکردهای رئالیستی است. درنتیجه از پرداختن به ماهیت رقابت و چگونگی افزایش همکاری در چارچوب رویکردهای پست‌مدرن بازمانده‌اند. همچنین در مورد بازگشایی سفارت‌خانه دو کشور در سال ۲۰۲۳ و دلایل روی آوردن دو

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

کشور به کاهش رقابت و گسترش همکاری در سال های اخیر خلأ پژوهشی وجود دارد. مقاله حاضر گامی به‌سوی ارتقاء مطالعات درزمینهٔ همکاری و رقابت ایران با تأکید بر احیای روابط دو کشور در سال ۲۰۲۳ است که می‌تواند غنای ادبیات نظری در ایران را بهبود ببخشد؛ ادبیات پیشین را توسعه و پیشنهادهایی را نیز به سیاست‌گذاران ارائه دهد. برخی از پژوهش‌های انجام‌شده درزمینهٔ موضوع عبارت‌اند از:

ردیف	عنوان مقاله / سال انتشار	نویسندگان	نتیجه تحقیق
۱	رقابت ایران و عربستان در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و مذهبی و پیامدهای آن از خلیج‌فارس تا دریای سرخ(۱۴۰۰)	غلامرضا فیروزی و همکاران	توافق هسته‌ای و افزایش نفوذ ایران در منطقه موجب شد عربستان راه نفوذ اسرائیل و امریکا در منطقه باز کند تا با ایران مقابله نماید
۲	تاثیر معمای امنیت بر رقابت میان ایران و عربستان (۱۳۹۹)	ابراهیم آرم وامین روان بد	سطح بالای معمای امنیت را عامل تشدید تنش در روابط دو کشور می‌دانند
۳	رقابت ایران و عربستان در خاورمیانه در چارچوب موازنه منافع شونلز(۲۰۱۵-۱۲۱۷)	حسین پور احمدی میبدی و وحید دارابی	رقابت ایران و عربستان برای همراهی کشورهای منطقه با خود در فاصله سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ انجام شد
۴	ایران و عربستان رقابت بر سر نفوذ در خاورمیانه(۱۳۹۵)	آرمینا آرم	توافق هسته‌ای و نقش ایران در عراق، سوریه و یمن باعث افزایش نفوذ ایران و درنتیجه تنش با عربستان شد

۳. چارچوب نظری: نظریه جامعه‌شناسی پیر بوردیو

نباید قلمرو را به‌عنوان یک فضای هستی شناختی محدود قبلی و در انتظار کنترل نگاه کرد. در عوض، ازلحاظ تاریخی ممکن است، محصول محیط آن و سازمان‌دهی و طبقه‌بندی نیروهایی باشد که منطق، فناوری و اشکال خاصی از تخصص را تحمیل می‌کنند (Lefebvre,1991:9-30). به بیان ساده، دولت مدرن به‌سادگی قلمرو نمی‌گیرد، بلکه آنچه را که ما به‌عنوان قلمرو می‌شناسیم تولید می‌کند. همان‌طور که مجموعه‌ای از ادبیات نوپا مطرح کرده‌اند، تکه‌تکه شدن مدل نئو وبری به بازیگران اجازه داده است که موقعیت‌های ترکیبی بین دولت‌ها و بازیگران غیردولتی اشغال کنند. در اینجا، گروه‌هایی مانند حزب‌الله، حماس، حشد الشعبی بین ساختارهای نهادی رسمی دولت و بازیگران غیردولتی قرارگرفته‌اند و نقش ترکیبی را ایفا می‌کنند. پذیرش این امر به ما امکان می‌دهد تا روابط بین بازیگران مختلف، اعم از درون‌زا و برون‌زا را بهتر درک کنیم. یکی از رویکردهای متقاعدکننده‌تر برای درک عملکرد قدرت سیاسی در داخل دولت، توسط پیر بوردیو، نظریه‌پرداز اجتماعی فرانسوی ارائه‌شده است که رویکردی را ارائه می‌کند که هم به ساختار و هم به کارگزار اعتبار می‌دهد. رویکرد ارائه‌شده توسط بوردیو به ما اجازه می‌دهد تا فراتر از نهادهای رسمی‌تر موردحمایت مدل نئووبری حرکت کنیم. ترکیب ایده‌های میدان، عادت، اشکال سرمایه

فصلنامه علمی -پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

و خشونت نمادینِ بوردیو گزارش قانع‌کننده‌ای از تعاملات ارائه می‌دهد که ساختار و عملکرد قدرت، دولت و نظم اجتماعی را شکل می‌دهد. ازنظر بوردیو چنین ترکیبی ضروری است، زیرا تلاش برای اندیشیدن به دولت درخطر است(Bourdieu,1994:1-5). برای دور زدن چنین چالش‌هایی، بوردیو رویکردی را پیشنهاد می‌کند که از نیاز به دانش بیشتر در مورد جهان اجتماعی و روش‌های استفاده از این دانش برای نظم بخشیدن به زندگی اجتماعی، حمایت می‌کند. در پی این امر، بوردیو مقوله خشونت نمادین را به فرمول معروف ماکس وبر، یعنی دولت بازیگری است که با موفقیت مدعی انحصار استفاده مشروع از زور فیزیکی بر قلمروی کاملاً مشخص است، اضافه می‌کند. این افزوده ازاین‌جهت اساسی است که به توانایی یک دولت در تجسم عینی و ذهنی خود به ترتیب در ساختارهای نهادی و ساختارهای ذهنی اشاره دارد. برای رسیدن به این نقطه، دولت نقطه اوج فرایند تمرکز گونه‌های مختلف سرمایه است. (Bourdieu,1994:5-8). مفاهیم کلیدی تحلیلی پیر بوردیو از «میدان» و اشکال مختلف «سرمایه» امکان این نوع بررسی را فراهم می‌کند و بر ماهیت سیال و رقابتی حوزه سیاسی تأکید می‌کند. جامعه‌شناسی رابطه‌ای او توجه را به رقابت تعیین‌کننده متقابل بین کسانی که تلاش می‌کنند مفاهیم متفاوتی از هویت سیاسی را تحمیل کنند، جلب می‌کند. تمرکز او بر خشونت نمادین بر این واقعیت تأکید دارد که این رقابت درنهایت در مورد مبارزه‌ای است برای تحمیل یک دیدگاه مسلط از اینکه مثلاً عراق چیست و عراقی‌ها در کل عرصه سیاسی چه کسانی هستند .(Dodge,2018:25-38)بوردیو رویکردی رابطه‌ای را پیشنهاد می‌کند که در آن بازیگران –افراد، گروه‌ها و دولت‌ها – واحدهای وابسته به هم هستند که در مبارزات رقابتی شرکت دارند (Bourdieu,1990:56). ازنظر بوردیو عادت یک فرد، تعامل آن‌ها با دنیای اطراف را شکل می‌دهد و به تعیین اقدامات آن‌ها کمک می‌کند.همان‌طور که بوردیو و دیگران تصدیق می‌کنند، اصول بنیادی وجود دارد که عملکرد یک حوزه یا جامعه را تنظیم می‌کند که به آن nomos می‌گویند.

ازنظر بوردیو هنجارها محصول زمان و مکان هستند .(Ajami,1978:355-373)مفاهیمی که بوردیو مطرح می‌کند: او سرمایه را فراتر از مفهوم دارایی می‌داند و معتقد است سرمایه ممکن است اجتماعی، فرهنگی یا نمادین باشد. سرمایه فرهنگی نقش محوری در روابط قدرت اجتماعی ایفا می‌کند، زیرا این امر ابزاری را برای شکلی غیراقتصادی از سلطه و سلسله‌مراتب فراهم می‌کند. ازنظر بوردیو نظم اجتماعی به‌تدریج در ذهن مردم از طریق "محصولات فرهنگی" شامل سیستم‌های آموزش، زبان، قضاوت و ارزش‌ها ثبت می‌شود. برای بوردیو سرمایه اجتماعی به‌طور جدایی‌ناپذیری با زمینه مرتبط است. ازنظر بوردیو عادت از طریق یک فرآیند اجتماعی و نه فردی ایجاد می‌شود که منجر به الگوهای

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

بادوام و قابل‌انتقال از یک زمینه به زمینه دیگر می‌شود؛ اما همچنین در رابطه با زمینه‌های خاص و در طول زمان تغییر می‌کند. عادت‌ها ثابت یا دائمی نیستند و می‌توانند تحت شرایط غیرمنتظره یا طی یک دوره تاریخی طولانی تغییر کنند. عادت نه نتیجه اراده آزاد است و نه توسط ساختارها تعیین می‌شود؛ بلکه توسط نوعی تعامل بین این دو در طول زمان ایجاد می‌شود.سومین مفهومی که در نظریه بوردیو اهمیت دارد، ایده «میدان‌ها» است که عرصه‌های اجتماعی و نهادیِ گوناگونی هستند که در آن افراد تمایلات خود را بیان و بازتولید می‌کنند و جایی است که برای توزیع انواع مختلف سرمایه رقابت می‌کنند. حوزه شبکه، ساختار یا مجموعه‌ای از روابط است که ممکن است فکری، مذهبی، آموزشی، فرهنگی و... باشد. افراد اغلب بسته به اینکه در یک‌لحظه در کدام زمینه قرار دارند، قدرت را متفاوت تجربه می‌کنند، بنابراین زمینه و محیط، تأثیرات کلیدی بر روی عادت هستند. بوردیو تنش‌ها و تضادهایی را توضیح می‌دهد که وقتی مردم با زمینه‌های مختلف با آن ها مواجه و به چالش کشیده می‌شوند؛ به وجود می‌آیند .(Bour-dieu,1990:60-66) نظریه او را می‌توان در مقاله حاضر برای توضیح رقابت و همکاری منطقه‌ایی ایران و عربستان و اینکه چگونه مردم و احزاب منطقه می‌توانند در یک [زمینه] در برابر قدرت و نفوذ عربستان و ایران مقاومت کنند و در زمینه دیگر ابراز همکاری با این دو کشور کنند، استفاده می‌شود.

۳-۱. سیر تاریخی رقابت و همکاری ایران و عربستان

پس از جنگ خلیج‌فارس در سال ۱۹۹۱، دهه ۱۹۹۰ دوره ادراک نسبتاً محدود از تهدید بود و همگرایی منافع با رهبری عمل‌گراتر، میانه‌روتر و اصلاح‌طلب ایران در دوره ریاست‌جمهوری رفسنجانی (۱۹۸۹-۱۹۹۷) و سپس در زمان ریاست‌جمهور خاتمی همراه بود. روابط دیپلماتیک در سال ۱۹۹۱ به سطح سفیر ارتقاء یافت و پایه و اساس دوره طلایی روابط دوجانبه از سال ۱۹۹۶ را ایجاد کرد. با بمباران برج‌های «خبر» که نیروهای آمریکایی در عربستان در سال ۱۹۹۶ مستقر بودند، تقریباً از ریل خارج شد، که در ابتدا تصور می‌شد کار ایران و سپاه بود؛ اما بعدها گفته شد که کار القاعده بوده است .(The New York Times,2023:1-3)ولیعهد عبدالله در سال ۱۹۹۹ میزبان سید محمدخاتمی بود که اولین سفر یک رئیس‌جمهور ایران به عربستان از زمان انقلاب ۱۹۷۹ بود. درنتیجه درنهایت عربستان و ایران در سال ۲۰۰۱ یک بسته سیاسی، اقتصادی و امنیتی منعقد کردند. شاهزاده نایف، وزیر کشور وقت عربستان، در آن زمان گفته بود که امنیت ایران وابسته به امنیت عربستان است و بالعکس .(Al-Maeena,2001:1-2) هاشمی رفسنجانی بعداً بابیان اینکه ملک سلمان ضد ایرانی نیست، گفت: زمانی که [ملک سلمان بن

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

ابوالعزیز آل سعود] استاندار استان ریاض بود، میزبان او بود ه و همه‌چیز برادرانه و سازنده بوده است .(hashemirafsanjani,2015:1)این نزدیکی تا اواسط دهه ۲۰۰۰ ادامه داشت. مداخله آمریکا در عراق در سال ۲۰۰۳ نفوذ ایران را در این کشور تسهیل کرد و غنی‌سازی اورانیوم در دوره ریاست‌جمهوری احمدی‌نژاد درنهایت موجب تنش شد .

ملک عبدالله در سال ۲۰۱۰ از دولت اوباما خواست فعالیت هسته‌ای ایران را متوقف کند و حتی برای این هدف خواستار حمله نظامی امریکا علیه ایران شد.(Gause, 2014:1-2) فرقه‌گرایی توسط عربستان به‌عنوان مبنای مفیدی برای فعالیت‌های ضدانقلاب ، در واکنش به قیام‌های عربی و فرصت‌های ایجادشده توسط دولت‌های ضعیف و شکست‌خورده، آغاز شد. ناتوانی عربستان در همکاری با کشورهای سنی دیگر مانند ترکیه درصحنه‌هایی مانند سوریه، یادآور این است که فرقه‌گرایی در توضیح ژئوپلیتیک کنونی نقش محدودی دارد. .(The World Bank, 2021:5-7) عربستان نیروهایی برای برابری با ایران ندارد و به همین دلیل به چتر امنیتی امریکا وابسته است تا توازن قوا در خلیج‌فارس را از بین ببرد. بااین‌حال، ایران در ایجاد نفوذ منطقه‌ای خود از طریق شبکه‌ای از بازیگران دولتی و غیردولتی چندین دهه جلوتر است. ایران همچنین دارای برد گسترده‌ای از موشک‌ها مانند شهاب ۱ (۳۰۰ کیلومتر برد)، فاتح-۱۱۰ (۳۰۰ کیلومتر برد)، شهاب ۲ (برد ۵۰۰ کیلومتر)، ذوالفقار (با برد ۷۰۰ کیلومتر)، قیام-۱ (برد ۸۰۰ کیلومتر)، شهاب ۳ (۲۰۰۰ کیلومتر برد)، سجیل (۲۰۰۰ کیلومتر برد) و سومار (موشک کروز با برد ۲۵۰۰ کیلومتر) است که اکثر موشک‌های کوتاه برد قادر به هدف قراردادن کشورهای شورای همکاری خلیج‌فارس هستند (Pamuk 2019:4-6) , ادامه تحریم‌های آمریکا علیه ایران منابع اقتصادی کشور ایران را تضعیف کرده است. اما فعالیت‌های منطقه‌ای آن به ایران اهرم قابل‌توجهی در برابر کشورهای عربی خلیج‌فارس و امریکا می‌دهد (Roches,2020:3-6). برخلاف عربستان، ایران در مواقعی در دور زدن اختلافات فرقه‌ای برای به حداکثر رساندن نفوذ ماهر بوده است. به‌عنوان‌مثال، در سفر یاسر عرفات برای دیدار با امام خمینی در ایران، روز قدس به تقویم ایران اضافه شد که در تضاد با روز اورشلیم اسرائیل طراحی‌شده است. فلسطین همچنان در دستور کار سیاست خارجی ایران قرار دارد.آیت‌الله خامنه‌ای مانند امام خمینی در پی نشان دادن اتحاد بین سنی و شیعه بوده است. خطبه اخیر او به زبان عربی در دفاع از فلسطین و لبنان یادآور این موضوع است. اما آل سعود به‌سرعت به دنبال تثبیت موقعیت خود با شکل دادن به انقلاب به‌عنوان شیعه و فارس بود و به دنبال انکار مشروعیت فراجناحی جمهوری اسلامی -با کاهش جذابیت برای اعراب سنی- بود. درحالی‌که برجستگی دین باگذشت زمان کمرنگ شده است؛

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

اما تردیدی وجود ندارد که کسانی که از سرمایه دینی بهره می‌برند توانایی اعمال‌نفوذ بر حوزه فراملی دارند (Reuters Staff,2017:1-5).

جواد ظریف با انعکاس آگاهی از خطرات ناشی از اختلافات فرقه‌ای، از آن به‌عنوان جدی‌ترین تهدید امنیتی نه‌تنها برای منطقه، بلکه برای جهان به‌طورکلی یادکرد. حسن روحانی، رئیس‌جمهور سابق ایران نیز بیان کرد، نه هلال شیعه و نه سنی، ماه اسلامی داریم. ما مسلمانان در جهانی هستیم که باید متحد باشیم (Euronewss,2015:1-2).در دوره تشدید تحریم‌های تحت رهبری امریکا، هدف عربستان و امریکا این بود نفوذ منطقه‌ایی ایران جای خود را به نگرانی‌های عمومی ایران در موردنیازهای اقتصادی داخلی بدهد. درحالی‌که عربستان توانسته است در تعقیب نفوذ از سرمایه‌های اقتصادی سود ببرد. نفوذ ایران در سرتاسر خاورمیانه از طریق مکانیسم‌های مختلفی ازجمله سرمایه فرهنگی، پیوندهای مذهبی و حمایت مالی اعمال می‌شود. از زمان انقلاب، مقامات روایت مقاومت را توسعه داده‌اند که به آن‌ها کمک کرده است تا از شکاف‌های فرقه‌ای فراتر روند. محور مقاومت بر اساس وضعیت غیر متعهد ایران و مقاومت دیرینه در برابر اسرائیل شکل‌گرفته است. حمایت ایران از گروه‌هایی مانند حزب‌الله و حماس توجه به روایت مقاومت با تکیه‌بر روایت نبرد کربلا آشکار می‌کند. درنتیجه، ایده‌های گناه و شهادت در اندیشه شیعه، پرورش روایتی را تسهیل می‌کند که در میان شیعیان جهان جذابیت پیدا می‌کند. در مقابل، نفوذ عربستان عمدتاً از طریق روش‌های مالی به دست می‌آید، اگرچه از طریق تکثیر روحانیون وهابی و پول برای حمایت از توسعه زیرساختی حمایت می‌شود. در سال ۲۰۲۱، مقام رهبری، یک فرمانده نیروی دریایی را منصوب کرد که سنی کُرد است. این اقدام بار دیگر بر تمایل ایران برای عبور از مرزهای فرقه‌ای تأکید می‌کند، اما شاید یک سیگنال کاهش تنش به عربستان نیز باشد. هر زمان که عربستان تلاش کرده تا بر بازیگران دولتی و غیردولتی تأثیر بگذارد، نتیجه اغلب نامطلوب بوده است. حمایت از علاوی در عراق در سال ۲۰۰۵، تلاش برای میانجیگری در مذاکره وحدت بین حماس و فتح در سال ۲۰۰۷، و حمایت از حریری و ائتلاف ۱۴ مارس ۲۰۰۹ ازجمله این موارد است .(Gause,2011:1-4) به دلیل روابط نزدیک امنیتی عربستان با امریکا، آل سعود درنهایت مورد هدف گروه‌هایی مانند القاعده قرارگرفته‌اند که آن‌ها را حاکمان نامشروع می‌دانند. عربستان و امارات متحده عربی، همراه با امریکا، با حمایت از حملات فرامرزی جندالله از پاکستان، که توسط امریکا از سال ۲۰۰۵ تشویق شده است، تلاش کرده‌اند از تنوع قومیتی ایران استفاده کنند .(Musavian,2020:117) در سال ۲۰۱۵، ائتلاف نظامی اسلامی ضد تروریسم به مرکزیت ریاض برای مقابله با داعش تشکیل شد، اما همچنان ایران را از عضویت خود

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

حذف می‌کند. اعدام شیخ نمر النمر ناگزیر با اعتراضات ایرانیان و یورش به سفارت عربستان در تهران و کنسولگری در مشهد در ژانویه ۲۰۱۶ همراه بود. دیدگاه عربستان در آن زمان این بود که ایران تلاش می‌کند در مناقشات منطقه‌ای دخالت کند و محمد بن سلمان مقامات ایران را با هیتلر در نوامبر ۲۰۱۷ مقایسه کرد و همچنین اظهار داشت که «مماشات» کارساز نیست و خواستار خروج امریکا از برجام شد(Hiro,2019:7-8) .

هرگونه احیا برجامی که به توانایی‌های موشکی ایران، قابلیت‌های جنگ نامتقارن آن، به‌ویژه موشک‌های هدایت‌شونده توجه نداشته باشد، برای عربستان مشکل‌ساز تلقی شده است. وزارت امور خارجه ایران در سال ۲۰۲۱ اعلام کرد: هیچ مذاکره‌ای در مورد قدرت دفاعی ایران انجام‌نشده و یا در حال انجام نیست. این امر باعث شده طرح صلح هرمز ایران، شامل آزادی دریانوردی و امنیت انرژی، تلاش‌های منطقه‌ای برای جلوگیری از جنگ و خشونت، مقابله با تروریسم و گسترش همکاری‌ها که در سال ۲۰۱۹ به سازمان ملل ارائه شد، بر محاسبات راهبردی عربستان تأثیری نداشته باشد. بااین‌حال، ظریف، وزیر امور خارجه وقت ایران، اظهارات شاهزاده نایف را تکرار کرد و در سال ۲۰۲۱ اظهار داشت: دکترین همسایگی ما این است که ما مجبوریم برای همیشه باهم زندگی کنیم. ما در همسایگی خواهیم ماند. دیگران می‌آیند و می‌روند(Tehran Times,2021:1)درنهایت شرایط داخلی، منطقه‌ایی و بین‌المللی ایران و عربستان را در سال ۲۰۲۳ به سمت احیای روابط دیپلماتیک سوق داد.

۳-۲. ماهیت رقابت ایران و عربستان

تلاش برای درک ماهیت رقابت بین عربستان و ایران معمولاً در سه دسته نظری قرار می‌گیرد. اولین دسته استدلال می‌کنند که رقابت ناشی از مبارزه برای برتری منطقه‌ای است؛ یعنی رقابت ژئوپلیتیکی که با نگرانی در مورد سازمان‌دهی امنیت منطقه شکل می‌گیرد. فورتگ استدلال می‌کند که دوره‌های متناوب همزیستی مسالمت‌آمیز نشان می‌دهد که اختلاف ظاهری بین این دو دولت نه ذاتی است و نه غیرقابل‌حل، بلکه ناشی از شرایط خاصی است که در سطح داخلی و منطقه‌ایی ایجاد می‌شود (Furtig,2006:1). بنابراین درحالی‌که برخی استدلال می‌کنند که این مبارزه برای هژمونی در سراسر خاورمیانه یا جهان اسلام است، اما تمایل به هژمونیک در میان بازیگران در خاورمیانه به‌طورمعمول محکوم‌به شکست است؛ زیرا بازیگران زیادی در خاورمیانه فعال هستند. نکته‌ای که گریگوری گاوز به آن اشاره‌کرده است. گاوز استدلال می‌کند که ماهیت چندقطبی نظم، به‌وسیله ظرفیت‌های مادی و ایده‌ای

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

همراه بانفوذ بازیگران خارجی در سیاست منطقه‌ای پی‌ریزی شده است و آرزوهای هژمونیک را محکوم‌به شکست می‌کند .(Gause,2020:1-6)هم عربستان و هم ایران به دنبال شکل دادن به سیاست‌های منطقه‌ای بر اساس دیدگاه‌های سیاسی خاص هستند، بااین‌حال ترکیه، قطر، اسرائیل، حزب‌الله، داعش، امریکا، چین و غیره نیز این کار را انجام می‌دهند. در این ترکیب پیچیده تعاملات، هر بازیگر به دنبال تحمیل دیدگاه خاص خود از نظم در منطقه از طریق ایجاد روابط با بازیگران در سراسر منطقه در قالب احزاب سیاسی، شبه‌نظامیان، روحانیون یا حمایت گسترده‌تر مردمی از طریق رسانه‌هاست.

درحالی‌که قدرت و نفوذ بین بازیگران نسبی است و در طول زمان و مکان متفاوت است؛ در چنین شرایطی، صحبت از تلاش برای هژمونی که با مجموع صفر در نظر گرفته می‌شود، نادرست به نظر می‌رسد. آنچه به‌ویژه در مورد رقابت بین عربستان و ایران مطرح است، رقابت بر سر نظم، بین دیدگاه‌های مختلف در مورد چگونگی سازمان‌دهی سیاست منطقه‌ای است. کیانوش تحلیل‌گر خاورمیانه نیز رقابت و همکاری بین ایران و عربستان را به نقش بازیگران خارجی در منطقه و منطق سیاست قدرت مرتبط می‌داند که اگر بازیگران خارجی مانند امریکا نقش سازنده‌ای در روابط دو کشور ایفا کنند و منطق سیاست قدرت بین دو کشور تغییر کند، رقابت به همکاری تبدیل می‌شود.(Keynoush,2016:31-36) برای فرد هالیدی و ری هینبوش[1]، دو تن از مشاهیر روابط بین‌المللی در خاورمیانه، درک تحولات منطقه‌ای نیاز به تأمل در امور داخلی و تأثیر این دسیسه‌ها در سطح منطقه‌ای دارد. هالیدی استدلال می‌کرد، رقابت بین عربستان و ایران نه‌چندان محصول مداخله امپریالیستی یا خصومت تاریخی نیاکان، بلکه محصول دو فرآیند مدرن،۱- تشکیل دولت و۲- ظهور ناسیونالیسم است (Halliday,1996:22). پل نوبل یک محیط هنجاری مشترک را در روابط ایران و عربستان مطرح کرده است. ازنظر او برجستگی اسلام در هر دو کشور چنین فضایی را ایجاد می‌کند. برای عربستان و ایران، ادعای رهبری و مشروعیت اسلامی ابزار افزایش رقابت برای قدرت و نفوذ در سراسر منطقه است. اگرچه عربستان یک نظام سیاسی پادشاهی دارد؛ اما خاندان حاکم آل سعود به‌عنوان متولیان دو مکان مقدس مکه و مدینه عمل می‌کنند و مشروعیت اسلامی را از حمایت کسانی که به حج می‌روند، به دست می‌آورند. در عربستان روحانیون در طول تاریخ از آل سعود حمایت کلامی کرده و اقدامات خاندان حاکم را درازای جایگاه برجسته در داخل عربستان مشروعیت بخشیده‌اند(Mabon,2020:3-6). علیرغم اینکه زندگی سیاسی تحت فرمان ولی‌فقیه در ایران و شاه در عربستان است، افراد و جناح‌ها می‌توانند جلوه‌ای از چشم‌اندازهای نظم را شکل دهند.

1. Fred Halliday and Ray Hinnebusch

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

این چشم‌انداز نظم در ایران به‌عنوان «محور مقاومت» شناخته شد و شامل گروهی از بازیگران شامل ایران، سوریه، حزب‌الله، نیروهای بسیج مردمی عراق ،حوثی‌ها و حماس می‌باشد (EL Husseini 2010:803-815) , در مقابل، استراتژی سیاست خارجی عربستان عمدتاً با میل به حفظ وضعیت یا نظم موجود و درنهایت بقای سلسله‌های سلطنتی و رژیم‌های اقتدارگرا هدایت می‌شود. درواقع، سالوخ و دیگران استدلال می‌کنند که در بحبوبه یک مبارزه بزرگ ژئوپلیتیکی که گاوز از آن به‌عنوان «جنگ سرد خاورمیانه جدید» یاد می‌کند. رقابت بین عربستان و ایران فراتر از رویارویی‌های سنتی رئالیستی به شکلی از رقابت ایده‌ها درآمده است که از شبکه‌های بازیگران فراملی در سراسر فضا استفاده می‌کند و منجر به شکل‌گیری اتحاد بین بازیگران در سطح منطقه‌ای و محلی می‌شود (Stephen R,1991:233-256).

بنابراین ماهیت رقابت بین ایران و عربستان تغییر پیداکرده است. همان‌طور که دارویچ استدلال می‌کند، ایجاد اتحادها و برعکس، شناسایی تهدیدها ناشی از این است که چگونه و چه زمانی رژیم‌ها عوامل عقیدتی یا مادی را در اولویت قرار می‌دهند .(Darwich,2019:3-10) شیرین هانتر نیز دولت سازی و مدرن سازی در جهان عرب، میراث استعمار، پویایی سیاست بین الملل و تغییر سیاست بازیگران کلیدی جهان در قبال ایران و عربستان عواملی می‌داند که ماهیت پیچیده رقابت را شکل می‌دهند (Hunter,2019:208). بنابراین ماهیت رقابت بین دو قدرت منطقه‌ای بر اساس تعدادی از عوامل مختلف به‌ویژه قومیت، فرقه،ژئوپلیتیک، دیدگاه نظم منطقه‌ای و رابطه با قدرت‌های خارجی شناسایی شد. بر اساس این عوامل، روابط میان بازیگرانی که دیدگاه‌های مشابهی با ریاض یا تهران دارند پرورش‌یافته است. بنابراین سه رویکرد در مورد ماهیت رقابت شناسایی شد. رویکرد نخست، دیدگاه‌های مشترک یا متفاوت در مورد نظم، چه محلی یا منطقه‌ای مطرح کرده است که به گروه‌ها اجازه می‌دهد بر اساس باورهای مشترک یا دیدگاه‌های نظم گرد هم‌آیند یا به خاطر تفاوت در این زمینه‌ها باهم رقابت کنند. رویکرد دوم استدلال می‌کند که این رقابت نتیجه دشمنی چند صدساله درون اسلام است که از «نفرت‌های دیرینه» ناشی می‌شود که سنی‌ها را در مقابل شیعه قرار می‌دهد. طرفداران چنین دیدگاهی معتقدند که رقابت بین عربستان و ایران ناشی از تجلی معاصر این تنش مذهبی است. رویکرد سوم استدلال می‌کند که دین به‌عنوان مکانیزم کنترل در کنار و در درون‌نگرانی‌های ژئوپلیتیکی مورداستفاده قرارگرفته است که منجر به رقابتی می‌شود که در طول زمان و مکان رخ می‌دهد و زمینه‌های محلی را شکل می‌دهد و توسط آن‌ها شکل می‌گیرد. با توجه به واقعیت‌های موجود، رویکرد سوم در حال حاضر قدرت تبیین بیشتری برای توضیح رقابت ایران و عربستان از بهار عربی به بعد دارد.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

٤. بهار عربی و نقش آن در تشدید رقابت‌ها

تهران پیش‌بینی می‌کند که آشفتگی پس از بهار عربی در بحرین، با ترکیب اجتماعی تقسیم‌شده و اقتدار روبه‌زوال دولت آن، در صورت غفلت از جمعیت شیعی خود، در سراسر کشورهای عربی خلیج‌فارس تکرار خواهد شد. در این سناریوهای فرضی، برای تهران آینده‌ای متصور می‌شود که در آن تنها مرکز، مقاومت در منطقه خواهد بود. درحالی‌که امریکا و متحدان منطقه‌ای آن باید در خاورمیانه جدید نفوذ بخرند، ایران کافی است به اصول ضدآمریکایی انقلاب خود که سرنوشت منطقه را شکل می‌دهد، تکیه کند. عربستان قصد دارد با ادعاهای ایران مقابله کند، اما رقابت آن‌ها برای تأثیرگذاری بر رویدادها برای هر دو، به‌جز منطقه پیچیده و پرهزینه بوده است. در مصر، عربستان برای برکناری اخوان المسلمین از قدرت در سال ۲۰۱۳ سرمایه‌گذاری کرد. ایران از ناکامی اخوان المسلمین در تأمین قدرت ناامید شده بود و اعضای مجلس آن حزب را به خاطر عدم پاک‌سازی ارتش و ایجاد شبکه‌های مردمی جایگزین با پیروی از الگوی انقلابی ایران برای ماندن در قدرت، مقصر دانست (Keynoush,2016:36-42) در همین حال، اخوان المسلمین به‌عنوان یک گروه روشنفکر سنی برجسته و دلسوز شیعیان، عربستان را بااحتیاط در مورد دکترین‌های وهابی ضد شیعی زیر سؤال برد.

اقدامات ریاض برای کنترل اخوان المسلمین نتیجه معکوس داد. قطر و ترکیه از اعضای این گروه در سراسر جهان عرب به‌عنوان صدای اسلام‌گرای جایگزین برای وهابی‌های تندرو حمایت کردند. این به‌نوبه خود، مداخلات منطقه‌ای قطر و ترکیه در سوریه را باهدف رد نفوذ عربستان و ایران باز کرد. همچنین واشنگتن را به سمت پذیرش نقش اخوان المسلمین در سوریه و یمن متمایل کرد و عربستان را وادار به موافقت کرد. زمانی که اخوان المسلمین الهام‌بخش شیعیان عرب در کشورهای خلیج‌فارس شد، شیعیان کویت آشکارا از ریاض خواستند تا خصومت‌های نظامی خود را از سال ۲۰۰۴ علیه شیعیان مسلح یمن متوقف کند، زیرا معتقد بودند این اقدام به شورش یمن دامن زده است (Mabon,2020:1-2). عربستان سه پیشنهاد صلح را که ایران در مورد یمن ارائه کرده بود، نادیده گرفته بود. دو پیشنهاد به سازمان ملل و یکی مستقیم به ریاض. تصمیم عربستان برای گنجاندن اردن و یمن به‌عنوان بخشی از شورای همکاری خلیج‌فارس شکست خورد. زمانی که به نظر می‌رسید سیاست‌های سعودی تنش‌ها را در میان شیعیان خلیج‌فارس افزایش داده و اخوان‌المسلمین ناراضی مستقر در خلیج‌فارس را قدرتمند کرده است، کشورهای کوچک‌تر عربی خلیج‌فارس به‌سختی مایل بودند که به ریاض اجازه دهند نقش قیمومیت در چنین اتحادیه‌ای را به عهده بگیرد. روابط بین ریاض و تهران بر سر عراق آسیب چندانی نداشت. (Ma-

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

bon,2020:4-10). تهران به کار بر روی ارتش بعث سوریه با تشویق آن به ایجاد شبکه‌های مردمی جایگزین از داوطلبان محلی برای تضمین دوام قدرت خود ادامه داد. زمانی که بشار اسد برای از بین بردن ذخایر تسلیحات شیمیایی سوریه به توافق رسید، ریاض نگران بود. بعداً، امتناع واشنگتن از حمایت یا تسلیح شدید ائتلاف ملی سوریه و ارتش آزاد سوریه باعث پیشروی قاطع ارتش سوریه و شکست مخالفان دولت سوریه شد. این امر نقش مداخلات خارجی در رقابت منطقه‌ایی ازجمله بین ایران و عربستان آشکارتر می‌سازد (Mabon,2020:11-20).

۱-۴. مداخلات خارجی و مسئله موازنه قدرت برای بهبود روابط

تضمین‌های امنیتی خارجی در منطقه از انتقال موازنه قدرت بین‌المللی از بریتانیا به آمریکا و همچنین درگیری‌ها و تحولات منطقه‌ای تأثیر پذیرفته است. بنابراین، ایدئولوژی و رفتار منطقه‌ای ایران برای مقابله با گسترش منافع انرژی امریکا در خلیج‌فارس و همچنین روابط امنیتی نزدیک امریکا با اسرائیل وارد عمل شد ه است. تنش‌های آمریکا و ایران عامل مهمی در تنش‌های ایران و عربستان بوده است ؛زیرا ایران به دنبال جلوگیری از محاصره خود توسط عربستان، اسرائیل و آمریکا بوده است. درک تهدید ایران برگرفته از مبلغان مسیحی آمریکایی اعزامی به ایران بین سال‌های ۱۸۳۴ و ۱۹۳۴، تهاجم انگلیس و شوروی به ایران در سال ۱۹۴۱ و کودتای سازمان سیا / اطلاعات بریتانیا علیه مصدق، نخست‌وزیر ملی‌گرا در سال ۱۹۵۳ است و با بحران گروگان‌گیری امریکا در سال ۱۹۷۹، حمایت ایران از بازیگران غیردولتی مانند حزب‌الله و حماس در سال های اخیر تشدید شده است.

جدول شماره۱ اقدامات رقابتی عربستان، ایران و امریکا برای تضمین امنیت منطقه در راستای تمایلات خود را نشان می‌دهد:

اقدامات رقابتی عربستان برای تضمین امنیتی منطقه خلیج‌فارس و فراتر از آن خاورمیانه	اقدامات رقابتی ایران برای تضمین امنیتی منطقه خلیج‌فارس و فراتر از آن خاورمیانه	دلایل مداخله امریکا در منطقه خلیج‌فارس و خاورمیانه
استفاده از سلاح نفتی برای تضعیف اقتصاد ایران	مخالفت با حضور قدرت‌های فرا منطق‌هایی در منطقه که ناشی از درک تاریخی ایران از تهدید و تأکید بر تضمین امنیت منطقه توسط خود کشورهای منطقه بدون دخالت قدرت‌های خارجی	تضمین امنیتی منطقه خلیج‌فارس در راستای منافع خود و متحدان منطقه‌ایی
حمایت از سیاست‌های امریکا برای منزوی کردن ایران مانند جنگ تحمیلی ، تداوم تحریم امریکا	حمایت از حماس و حزب‌الله و در کل جریان مقاومت	ثبات منطقه خلیج‌فارس و خاورمیانه
حمایت از استراتژی مهار امریکا علیه ایران	تلاش برای شکل‌گیری نظم منطقه‌ایی توسط جریان مقاومت	حفظ جریان نفت به غرب و جهان

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

فرقه‌گرایی	فرقه زدایی با تأکید بر اتحاد اسلامی برای خنثی کردن طرح عربستان و امریکا و اسرائیل	دسترسی به بازارهای مصرف کشورهای منطقه
تأکید بر ناسیونالیسم عربی و تلاش برای دور کردن کشورهای منطقه از ایران و تلاش برای اعتبار زدایی از ج.ا.ایران	حمایت از جریان‌های سیاسی در کشورهای منطقه برای دستیابی آن‌ها به قدرت و گسترش جبهه مقاومت	فروش تسلیحات به متحدان و مهار مخالفان منطقه‌ایی

منبع : نگارنده

اما تبدیل‌شدن به دوستان یا دشمنان سرسخت هرگز ماهیت روابط یا هدف اصولی عربستان و ایران نبوده است. همان‌طور که تاریخ آن‌ها در یک دوره نزدیک به یک قرن نشان می‌دهد. هدف این رابطه حیاتی، دستیابی به موازنه قدرت برای تضمین امنیت خلیج‌فارس و فراتر از آن درجه‌ای از ثبات در خاورمیانه است. بااین‌حال، ازآنجایی‌که محور روابط عربستان و ایران حول محور سیاست‌های آمریکا در منطقه می‌چرخد، هدف اصلی استراتژی امنیتی واشنگتن باید تشویق روشمند به موازنه قدرت بین ریاض و تهران صرف‌نظر از ماهیت دولت‌ها یا ساختارهای سیاسی آن‌ها باشد. مهم نیست که دستیابی به این هدف چقدر سخت است یا روابط آمریکا با ایران چقدر دشوار به نظر می‌رسد، یا اینکه رهبری عربستان تا چه اندازه در مورد نیاز به موازنه با ایران طفره می‌رود. قدرت خود تعادلی ارگانیک بازیگران منطقه‌ای، نسبت به برنامه‌ها یا سیاست‌های کوتاه‌مدت آمریکا، تضمین‌های امن‌تری برای امنیت بلندمدت منطقه هستند. مداخلات خارجی غالباً عدم توازن قدرت در خاورمیانه را تشدید و منطقه را از هم می‌پاشد (Ghattas,2020:80-81). تا به امروز، امریکا به‌طور کامل از نقش‌های منطقه‌ای عربستان و ایران قدردانی نکرده است و درنتیجه فرصت‌هایی را برای بازگرداندن توازن قوا بین آن‌ها به ضرر تأمین صلح در خاورمیانه مختل کرده است (Hunter,2019:208).

جدول شماره ۲ اقدامات لازم برای تضمین امنیتی در منطقه در راستای منافع دو کشور را نمایش داده است:

اقدامات لازم برای تضمین امنیت منطقه‌ایی از سوی امریکا	اقدامات لازم برای تضمین امنیت منطقه از سوی ایران و عربستان
دو کشور ایران و عربستان را تشویق روشمند به موازنه قدرت نماید	دو طرف نباید یکدیگر را برای موازنه قدرت منطقه‌ایی نادیده بگیرند. باید همه بازیگران منطقه‌ایی در این توازن قدرت نقش ایفا کنند
رد تحمیل از خارج یک روایت خاص از رویدادها در خاورمیانه	بدون موازنه قدرت، ایران و عربستان هزینه دولت‌های ضعیف منطقه می‌شوند
مداخلات خارجی عدم توازن قدرت ایجاد می‌کند. امریکا در حد امکان از مداخله اجتناب نماید	بهره‌گیری از اهرم انرژی در بازار جهانی با روابط متوازن ایران و عربستان حاصل می‌شود
امریکا نقش موازنه دهنده با حسن نیت و بی‌طرفی ایفا نماید	به سرمایه‌های مشترک مثل دین، سیاست همسایگی و تاریخ مشترک تأکید کنند

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

امریکا باید بپذیرد که قدرت بی‌رقیب در خاورمیانه نیست	ارتقاء خودتعادلی برای تضمین بلندمدت امنیت خلیج‌فارس
نباید صرفاً از عربستان جانب‌داری نماید و یا درصدد مهار ایران باشد.	ایران به خاطر تنش با امریکا مخالف رابطه عربستان با امریکا نباشد و عربستان نیز از سیاست‌های امریکا- مانند مهار و تهدید و تحریم- علیه ایران حمایت نکند.
باید نقش منطقه‌ایی ایران نیز در کنار عربستان به رسمیت بشناسد	از نفوذ خود در میان بازیگران دولتی و غیردولتی منطقه علیه یکدیگر استفاده نکنند و جبهه واحد اسلامی شکل دهند.
برای هماهنگی زیرسیستم خلیج‌فارس با نظام بین‌الملل تلاش کند	

منبع: نگارنده

با این‌حال، مهم است که در اهمیت ایجاد توازن در سیاست‌های ایران و عربستان اغراق نکنیم، ایجاد توازن و حفظ آن دشوار است، همان‌طور که تاریخ روابط ایران و عربستان به‌اندازه کافی نشان داده است. اختلاف فاحش فروش تسلیحات توسط غرب و واشنگتن به عربستان در مقایسه با ایران چیزهای زیادی را بر جای می‌گذارد. نیازی به گفتن نیست که این اقدام تهران را برای دستیابی به قابلیت‌های بازدارنده یا تهاجمی نامتقارن تشویق می‌کند. در این زمینه، رویکرد موازنه قوا نمی‌تواند همکاری عربستان و ایران را فرض کند، اما می‌تواند آن را تشویق کند. تا به امروز، چندین پیشنهاد، ازجمله پیشنهاد تهران برای یک پیمان عدم تجاوز با همسایگان عرب خلیج‌فارس، باهدف بازگرداندن چنین تعادلی نتوانسته چارچوبی برای همکاری امنیتی ایجاد کند. عربستان هرگز به‌طور کامل از ایده توازن قوا با ایران که می‌تواند به معنای افزایش توانایی ایران برای اعمال سیاست‌های خلیج‌فارس و بازگرداندن روابط آسیب‌دیده تهران با غرب باشد، استقبال نکرده است(Al-Monitor,2021:1-2).

علاوه بر این، روابط با ایران تنها در صورتی مطلوب است که منافع و امنیت عربستان ارتقاء دهد. اما آن‌ها روابط با آمریکا را بسیار مهم‌تر از ایران می‌دانند. برای مثال در سال ۲۰۰۴، ریاض مشارکت ایران در ساختار امنیتی منطقه خلیج‌فارس را تشویق کرد و متعاقباً حمایت از مدل هلسینکی برای حل مناقشه در میان کشورهای خلیج‌فارس اتخاذ شد. هر دو پیشنهاد نابهنگام بودند؛ زیرا مستلزم تضمین اعراب برای عدم‌مداخله ایران در امور آن‌ها بود. علاوه بر این، آن‌ها قصد داشتند رفتار ایران را برای محافظت از خودکنترل کنند. ایران حتی اگر بخواهد تا زمانی که هدف اصلی سیاست خارجی‌اش دستیابی به برابری استراتژیک در منطقه با امریکا و متحدانش در خلیج‌فارس متمرکز باشد، نمی‌تواند چنین تضمینی را ارائه کند. اوباما در مصاحبه با جفری گلدبرگ از آتلانتیک، به‌وضوح دیدگاه خود را در مورد رقابت بین سعودی‌ها و ایرانی‌ها بیان کرده بود. او گفته بود، رقابت بین سعودی‌ها و ایرانی‌ها که به دامن زدن به

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

جنگ‌های نیابتی و هرج‌ومرج در سوریه، عراق و یمن کمک کرده است، آن ها را ملزم می‌کند که به دوستان شان و همچنین به ایرانی‌ها بگویند که باید راهی مؤثر برای حسن هم‌جواری پیدا کنند و نوعی صلح سرد برقرار نمایند .(Goldberg, 2016:1-3)

جای تعجب نیست که سخنان اوباما در ریاض مورد استقبال قرار نگرفت. انفعال اوباما در سوریه و ناکارآمدی در مصر خشم بسیاری را برانگیخت. درنتیجه، پایان دوره ریاست‌جمهوری اوباما مورد استقبال تعدادی از کشورهای عربی قرار گرفت. زمانی که دونالد ترامپ پیروز اعلام شد، کشورهای حاشیه خلیج‌فارس به‌ویژه پس از خروج آمریکا از برجام و اعمال کمپین «فشار حداکثری» بر ایران، خوش‌بین بودند. درنتیجه، سیاست خاورمیانه‌ای دولت ترامپ بر محدود کردن نفوذ ایران متمرکز شد (Filkins,2018:1-9). اساس این استراتژی ظهور یک شاهزاده جوان سعودی بود که ازنظر بسیاری در واشنگتن به‌عنوان تأثیرگذارترین بازیگر در خاورمیانه شناخته می‌شود. همان‌طور که یکی از مقامات ترامپ گفت: قرار بود او را به‌عنوان عامل تغییر در آغوش بکشند. محمد بن سلمان در صحبت با جفری گلدبرگ در یک سفر جمع‌آوری کمک مالی به امریکا، از نظام سیاسی ایران انتقاد کرد و گفته بود: هیتلر کاری را که ج.ا.ایران می‌خواهد انجام دهد، انجام نداد. هیتلر سعی کرد اروپا را تسخیر کند، اما ج.ا.ایران در تلاش برای تسخیر جهان است.(Goldberg,2018:3) انتخاب جو بایدن در پاییز ۲۰۲۰ نگرانی زیادی را در میان بسیاری از کشورهای حاشیه خلیج‌فارس برانگیخت، زیرا از بازگشت به‌نوعی تعامل دوران اوباما با ایران می‌ترسیدند. نگرانی از اینکه دولت بایدن برای سیاست منطقه‌ای چه معنایی می‌تواند داشته باشد، چندین کشور حاشیه خلیج‌فارس را بر آن داشت تا روابط خود را با اسرائیل در توافقنامه ابراهیم رسمی کنند. هرچند عربستان روابط خود را با اسرائیل عادی نکرد؛ اما به حفظ ضمنی رابطه خود ادامه داد(Jones, and Guzansky,2020:4-12) . بایدن پس از تحلیف خود در اوایل سال ۲۰۲۱، به دنبال احیای برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) و در کنار آن، پایان دادن به جنگ در یمن بود. در این زمان، مقامات عربستان و ایران درمجموعه‌ای از ابتکارات دیپلماتیک مسیر دوم که توسط تعدادی از سازمان‌های بین‌المللی سازمان‌دهی شده بود، شرکت کردند. روندهای مسیر دوم که برای بهبود روابط بین دو کشور طراحی‌شده بود، در سال ۲۰۲۰ موردتوجه قرار گرفت و منجر به یک ابتکار دیپلماتیک رسمی به میزبانی عراق در تابستان ۲۰۲۱ شد که به دنبال ادغام مجدد ایران در امور منطقه‌ای بود .(Frai-hat,2020:161-16) درنهایت این ابتکارات، اغراق غرب در تنش‌های اعراب و ایران برای ایجاد وحدت اعراب و اسرائیل در این روند بیهوده خواهد بود. اسرائیل خطرات بسیار جدی‌تری نسبت به ایران دارد.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

علاوه بر این، اسرائیل نمی‌تواند نقش امنیتی ایران در خلیج‌فارس را ایفا کند.(Connor, 2021:1-7) مورد برنامه هسته‌ای ایران و عزم عربستان برای تطبیق با این توانایی، به‌تنهایی نشان می‌دهد که این نقش موازی چقدر برای امنیت منطقه حیاتی است. هنگامی‌که نشانه‌هایی مبنی بر تمایل ایران به مهار برنامه هسته‌ای خود ظاهر می‌شود، عربستان علیرغم تردید در مورد برنامه هسته‌ای اسرائیل، اصرار خود را بر دستیابی به توانایی هسته‌ای کاهش می‌دهد (Reuters,2021:1-2)

۵. دلایل توافق و الزامات گسترش همکاری ایران و عربستان

ایران اعلام کرد که روابط دیپلماتیک خود را با عربستان پس از یک وقفه هفت‌ساله به‌عنوان بخشی از توافقی که با میانجیگری چین انجام‌شده است، احیا کرد. توافقی که در پکن حاصل شد، نتیجه تقریباً یک سال و نیم گفتگوهای عمدتاً آرام بین ایران و عربستان است که توسط تعدادی از کشورها ازجمله چین، عراق، عمان، روسیه و امریکا(رویکرد اوباما و بایدن) تسهیل شد. تهران و ریاض توافق کردند که مفاد این توافق طولانی را محرمانه نگه‌دارند. اما نکات کلیدی این توافق بر تضمین ثبات منطقه‌ای در خلیج‌فارس و خاورمیانه به‌طور گسترده‌تر متمرکز است. هدف از این توافق این است که دو طرف به‌جای درگیری به ضرر منطقه، گفتگوی دیپلماتیک بازداشته باشند. بنا بر گزارش‌ها، این توافق متضمن تضمین‌های متقابل است که نه ایران و نه عربستان منافع طرف مقابل را در طیفی از موضوعات در حوزه‌های سیاسی، اطلاعاتی، امنیتی و رسانه‌ای تخریب نکنند تا گام‌های اعتمادسازی در پی داشته باشد (Keynoush,20231-4). بااین‌حال، این توافق، حمایت ایران از «محور مقاومت» را که مجموعه‌ای از متحدان منطقه‌ای است که تهران برای تقویت امنیت خود استفاده می‌کند، متوقف نخواهد کرد.درنهایت، پرونده‌های منطقه‌ای اولویت فوری در توافق نبود، اما بهبود روابط دوجانبه می‌تواند منجر به کاهش تنش‌ها و افزایش ثبات شود. تهران و ریاض درمجموع پنج دور گفتگو در عراق و سه دور نشست امنیتی در مسقط برای دستیابی به توافق در پکن برگزار کردند .(Keynoush,2023:5-8)

۵-۱. دلایل توافق عربستان با ایران

از منظر استراتژی عربستان، این توافق رقابت را به عرصه اقتصادی و دور از رقابت سیاسی و امنیتی سوق می‌دهد؛ زیرا رقابت سیاسی –امنیتی برای هر دو طرف پرهزینه است. با این اوصاف، دلایل مستقیم امضای این قرارداد توسط عربستان در شش نکته قابل تبیین است: اول، درک عربستان از تغییر اولویت‌های

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی –پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

امریکا در دهه گذشته، محاسبات امنیتی عربستان را تغییر داده است. تمایل امریکا برای جدا شدن از منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا و انتقال منابع نظامی و دیپلماتیک خود برای خدمت بهتر به رقابت خود با چین؛ توافق هسته‌ای اوباما با ایران در سال ۲۰۱۵ و سیاست اعلام‌شده او مبنی بر اینکه ایران و عربستان نیاز دارند راهی مؤثر برای حسن هم‌جواری و برقراری نوعی صلح سرد بیابند و عدم‌مداخله امریکا در برابر حمله پهپادی حوثی‌ها به تأسیسات غول نفتی آرامکو، ریاض را متقاعد کرده است که دیگر نمی‌تواند برای امنیت خود تنها به واشنگتن تکیه کند. در پاسخ به این محاسبات متغیر امنیتی، انتخاب عربستان این است که یا خصومت‌ها با ایران را کم کند یا با استفاده از رقابت قدرت‌های بزرگ به نفع خود و تنوع بخشیدن به امنیت خود، تضمین‌های امنیتی موجود را که از امریکا دارد، تکمیل کند. به نظر می‌رسد ریاض یک استراتژی ترکیبی را انتخاب کرده است. از یک‌سو، تعامل دیپلماتیک با ایران برای تکمیل بازدارندگی با دیپلماسی به وجود آورد و از سوی دیگر، عربستان به دنبال بهره‌مندی از فرصت‌های دیپلماسی چندجانبه است تا ضامن سیاسی جدیدی را وارد کند که اهرم بیشتری بر تهران دارد. در این مورد چین چنین نقشی را می‌تواند داشته باشد. توجه به این نکته مهم است که این تعدیل‌ها نشان‌دهنده تلاش برای جایگزینی امریکا نیست؛ بلکه به معنای تعامل با چین در مناطقی است که سیاست امریکا ناکافی و یا ناکارآمد بوده است. دوم، عربستان هیچ علاقه‌ای به هیچ جنگی در منطقه خلیج‌فارس ندارد. شکست سیاست فشار حداکثری آمریکا بر ایران، سیاست تهران برای افزایش غنی‌سازی اورانیوم، و تهدید اسرائیل برای بمباران تأسیسات هسته‌ای ایران، منطقه را به‌طور نامطمئنی در آستانه جنگ قرارداده است.عربستان نمی‌خواهد بخشی از این تشدید تنش باشد که امنیت آن را تضعیف کرده و تحول اجتماعی و اقتصادی آن را به تأخیر می‌اندازد .(Hamasaeed and Garrett,2023:1-4)

احیای روابط با ایران پیام روشنی به ایرانیان، امریکا و اسرائیل می‌دهد که عربستان مایل به خطر جنگ مستقیم با همسایه خود نیست. سوم، وقتی صحبت از ایران می‌شود، اولویت‌های امنیتی عربستان به حمایت جمهوری اسلامی از یمن و عراق، علاوه بر برنامه موشکی متعارف مربوط می‌شود. این دواولویت عربستان، بخشی از مذاکرات آمریکا و شرکای اروپایی آن‌ها با ایران نیست.درحالی‌که عربستان کاملاً آگاه است که ایران محدودیتی برای برنامه موشکی خود ایجاد نخواهد کرد؛ اما معتقد است که عادی‌سازی روابط مسیر جایگزینی است که ممکن است به ثبات منطقه، به‌ویژه در عراق و یمن کمک کند. چهارم، و حداقل برای یک دهه آینده، اولویت عربستان برنامه تحول اجتماعی و اقتصادی است . در چشم‌انداز ۲۰۳۰ توضیح داده‌شده است که این هدف با داشتن روابط عادی با ایران محقق می شود.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

بنابراین، عربستان بر این باور است که اگر تنش‌هایی را با تهران ایجاد کند، تنها به برنامه تحول اجتماعی و اقتصادی خود آسیب می‌زند. پنجم، عربستان امیدوار است که حضور چین بتواند توافق پایدارتری را تضمین کند. ششم، ثبات منطقه برای عربستان بیشترین اهمیت را دارد زیرا رقابت پرهزینه است. عربستان توافق با ایران را با اهداف خیرخواهانه امضا نکرد؛ این کشور می‌داند که تغییر منطقه از یک بازی با حاصل جمع صفر به غیر صفر مزایای اقتصادی عمده‌ای نیز برای عربستان- ازجمله بهره‌مندی از بازار بزرگ ایران- دارد (Yasmine, 2023 : 1-7).

۵-۲. دلایل توافق ایران با عربستان

از سوی دیگر، انگیزه ایران برای توافق تحت استراتژی گسترده‌تر جدا شدن از غرب از طریق دو استراتژی کلیدی سیاست خارجی «نگاه به شرق» و «سیاست همسایگی» قرار دارد. اولی خواستار روابط قوی‌تر با چین و روسیه است درحالی‌که دومی پانزده کشور همسایه ایران را به‌عنوان شرکای اصلی اقتصادی و سیاسی در اولویت قرار می‌دهد. این توافق یک پیروزی دیپلماتیک برای دولت ابراهیم رئیسی به ارمغان آورد، اما انگیزه‌های واقعی که منجر به تصمیم سیستمی جمهوری اسلامی برای موافقت با این توافق شد، پیچیده‌تر به نظر می‌رسد: اول اینکه جمهوری اسلامی با اغتشاشات پاییز ۱۴۰۱ مواجه شد. در این میان، نهاد های امنیتی ایران متقاعد شدند که عربستان یک کمپین رسانه‌ای فارسی‌زبان علیه دولت ایران را تأمین مالی می‌کند.توافق ایران با عربستان موجب می‌شود، عربستان از تبلیغات منفی رسانه‌ای علیه ایران خودداری کند. دوم، تهران توافق با عربستان را راهی برای پیگیری سیاست هسته‌ای خود با دست بازتر می‌داند. تهران معتقد است از طریق توافق با عربستان می‌تواند از مواجهه با یک بحران بزرگ منطقه‌ای اجتناب کند و درعین‌حال تنش‌ها را با آمریکا و اسرائیل بر سر موضوع هسته‌ای مدیریت کند. سوم، توافق برای تهران دارای ارزش استراتژیک در بازدارندگی از همکاری امنیتی آینده عربستان و اسرائیل است. باوجوداینکه عادی‌سازی عربستان و اسرائیل دور از دسترس است، چشم‌انداز همکاری امنیتی ریاض و تل‌آویو علیه تهران به وزنه سنگین‌تری در درک تهدید تهران تبدیل‌شده است. چهارم، این توافق به جمهوری اسلامی کمک می‌کند تا دستاوردهای خود را در سراسر سوریه، عراق و لبنان تثبیت کند. در این نقاط داغ که ایران در آن‌ها دست برتر را دارد، کمرنگ کردن رقابت با ریاض می‌تواند به تهران کمک کند تا وضعیت موجود را حفظ کند. علاوه بر این، همان‌طور که در مورد عراق ثابت شد، جایی که تهران علیرغم حضور آمریکا، نفوذ خود را حفظ کرد، به نظر می‌رسد ایرانی‌ها مطمئن هستند که احیا روابط

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

عربستان با سوریه نیز، منافع آن‌ها را ازلحاظ استراتژیک به خطر نمی‌اندازد.پنجم، تهران دخالت چین در مسائل امنیتی خلیج‌فارس را مرحله‌ای از آمریکایی زدایی از نظم منطقه می‌داند و بر این باور است که افزایش تعداد فرمت‌های چندجانبه و ابتکارات دیپلماتیک بدون حضور غرب درنهایت به تضعیف ساختار امنیتی تحت رهبری امریکا در منطقه کمک خواهد کرد. تهران ترجیح می‌دهد به‌عنوان بخشی ازاین‌روند، چین را در امور امنیتی خلیج‌فارس به میدان بکشد. تهران معتقد است می‌تواند به حضور قوی‌تر چین و محدود کردن آزادی عمل آمریکا کمک کند.ششم، ایران می‌داند که عربستان درحال‌توسعه فناوری‌های موشکی و پهپادی خود با کمک چین و امریکا برای کارآمدتر شدن قابلیت‌های دفاعی است (Keynoush,2023:1-6). بنابراین، ضمن حفظ مزیت نسبی ایران در پهپادها و موشک‌های متنوع، توافق به نفع ایران نیز هست تا رقابت تسلیحاتی در منطقه ایجاد نشود. به‌طور خلاصه، بازدارندگی و مهار یک سیاست اصلی برای هر دو طرف باقی خواهد ماند. عادی‌سازی روابط دیپلماتیک ایران و عربستان از سال ۲۰۲۳ تا اکنون به کاهش تنش‌ها بین دو کشور کمک کرده است .(Crisisgroup, 2023:2-9) گفتمان وفاق و تأکید دولت پزشکیان بر گسترش همکاری می تواند همکاری دو کشور را در عرصه های مختلف گسترش دهد.

۵-۳. الزامات گسترش همکاری عرب

شایان‌ذکر است که عربستان در بخش اعظم تاریخ مشترک خود، تسامح استثنایی نسبت به رهبران ایران از خود نشان داده و به‌طورکلی، ایران در قبال عربستان محتاط بوده است. تاکنون، درهم تنیدگی سیاست خارجی با منافع نخبگان سنتی در عربستان باعث شده است که هر دو کشور ترجیح دهند از رویارویی مستقیم اجتناب کنند. این مسئله توضیح می‌دهد که چرا این دو کشور سفارتخانه‌های خود را باوجود اختلافات سیاسی آشکار در پایتخت‌های خود بازگشایی کردند. ازنظر مقامات عربستان فشارهای کنونی عربستان بر ایران در منطقه به‌جای تشویق به خصومت دائمی بین دو کشور، به‌منظور بازگرداندن ایران به مسیر اصلی بوده است. در مقابل این پس‌زمینه، ایران باید در حالت ایده آل به‌گونه‌ای رفتار کند که رهبری عربستان به‌راحتی از آن دفاع کند، حتی زمانی که مواضع ایران باید با منافع آمریکا یا عربستان در منطقه مخالف باشد. سیاست‌های ایران باید به هر قیمتی از دامن زدن به دوگانگی دائمی در مورد میزان تعامل یا مهار ایران توسط عربستان جلوگیری کند؛ به‌ویژه زمانی که منطقه مملو از تنش‌هایی است که می‌تواند توانایی ریاض را به چالش بکشد. این امر عربستان را تشویق می‌کند تا هر زمان که تهران

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

نشانه‌هایی از میانه‌روی نشان می‌دهد، بهتر با ایران کنار بیاید و به عربستان اجازه می‌دهد تا بر اختلافات احتمالی خانواده سلطنتی در مورد نحوه مدیریت روابط با ایران، بهتر غلبه کند. مهم است که بدانیم درگیری بین عربستان و ایران بین شیعه و سنی نیست. ایدئولوژی ممکن است نقش منطقه‌ای عربستان و ایران را هدایت کند، اما انگیزه اصلی، دستیابی به امنیت است .(Alotaibi,2023:2-5)کسانی که تجربه دست‌اول زندگی در میان این جوامع را داشته‌اند، می‌دانند که آن‌ها برای مدت طولانی به‌صورت مسالمت‌آمیز همزیستی داشته‌اند. سیاست‌هایی که امنیت عربستان و ایران را مختل می‌کند، خطر رقابت ایدئولوژیک را تشدید می‌کند. از این رو، با رفع دغدغه امنیتی دو طرف، ریاض و تهران می‌توانند در چارچوب ایدئولوژی خود رفتار سیاست خارجی خود را شکل دهند. اما اگر امنیت آن‌ها به خطر بیفتد؛ هیچ تضمینی وجود ندارد که آن‌ها این ظرفیت را حفظ کنند. بنابراین، ضروری است که ایران و شیعیان عربستان، گفتمان روشنگرانه‌ای را بپذیرند تا به‌عنوان یک نیروی تعدیل‌کننده در زمان تنش‌های منطقه‌ای عمل کند. این امر نیز مستلزم تعامل مداوم بین عربستان و ایران در مورد چالش واقعی و گسترده ستیزه جویان اسلام‌گرا چه از سوی سنی‌ها و چه شیعیان علیه دو کشور است. عربستان باید توانایی تقویت روابط متقابل بین شیعیان و سنی‌های عرب را نشان دهد .(Pollack, 2022:1)

مهم‌تر از آن، با گسترش پایگاه قدرت سیاسی شیعیان عرب، ایران باید یک سیاست خارجی صادقانه را تضمین کند. در بنیادی‌ترین سطح، لازم است کلیشه‌های ایدئولوژیک رایج پیرامون روابط عربستان و ایران از بین برود. برای مثال، سعودی‌ها باید از اشتباه گرفتن خواست ایران برای رهبری مسلمانان محروم با اهداف ایران برای انکار عربستان از قیمومیت مکه و مدینه خودداری کنند. نخبگان سیاسی ایران ترجیح می‌دهند که مسئله قیمومیت دو شهر مقدس را دست‌نخورده رها کنند. درحالی‌که ایران پیشرفت شیعیان را مدنظر دارد؛ اما به اصول بزرگ‌تری پایبند است که ازلحاظ تاریخی رویه های شیعیان را شکل داده و عمل گرایی را برای حفظ خود در جهان مسلمان سنی مسلط ترغیب می‌کند. بنابراین، ایجاد روابط بهبود یافته با ایران مستلزم سطح بالاتری از انسجام داخلی در عربستان است. هر چه دولت سعودی به‌عنوان یک دولت-ملت مدرن منسجم‌تر شود، بهتر از کشوری که در آن جهت‌گیری‌های قبیله‌ای یا فرعی دیگر مانند عرب‌گرایی و.. وجود دارد، می‌تواند روابط خود را با ایران تقویت نماید. این به‌نوبه خود می‌تواند ترس از آرمان‌های انقلاب ایران را تعدیل و تهران را تشویق کند تا سیاست‌هایی را در قبال عربستان تدوین کند که مستقل از جهت‌گیری‌های ایدئولوژیک مربوطه باشد.(Economic Stimulus, 2023:1-6)

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

جدول۳ الزامات تحقق گسترش همکاری ایران و عربستان را نماش داده است:

ردیف	الزامات تقویت همکاری ایران و عربستان بعد از احیا روابط دیپلماتیک در سال ۲۰۲۳
۱	حمایت ایران از محور مقاومت ضد اسرائیلی نباید از سوی عربستان تهدید علیه امنیت ملی آن تلقی شود، اصل عدم‌مداخله در امور یکدیگر به رسمیت بشناسند
۲	ایران به تمایل عربستان برای حل پرونده‌های امنیتی منطقه به کمک ایران مثل یمن پاسخ مثبت بدهد.
۳	انتظار تغییر استراتژی از یکدیگر نداشته باشند؛ قدرت و نفوذ منطقه‌ایی یکدیگر را تضعیف نکنند و درگیری طولانی‌مدت را با مبادلات دوجانبه جایگزین کنند
۴	فعالیت‌های ایدئولوژی آن‌ها در منطقه به‌گونه‌ای باشد که درصدد مشروعیت زدایی از یکدیگر نباشند؛ فرقه‌گرایی را دامن نزنند و درصدد مهار یکدیگر نباشند
۵	از سیاست‌هایی که امنیت متقابل را به خطر می‌اندازد اجتناب کنند و مجموعه امنیتی با حضور دو کشور شکل دهند،
۶	تعامل مداوم دو کشور برای مقابله با چالش‌های واقعی و گسترده در منطقه
۷	تقویت رابطه شیعیان و سنی‌ها در سراسر منطقه و در سطح داخلی توسط دو کشور؛ ایران و عربستان از افزایش مشارکت سیاسی پیروان مذاهب اسلامی حمایت کنند.
۸	کلیشه‌های رایج ایدئولوژی در روابط دو کشور رفع شود و عربستان نباید خواست ایران برای رهبری مستضعفان را باهدف ایران برای انکار عربستان از قیمومیت مکه و مدینه اشتباه بگیرد
۹	انسجام داخلی عربستان و فاصله گرفتن آن از جهت‌گیری‌هایی مثل قبیله گرایی،عرب گرایی و...،
۱۰	عربستان تنش با ایران را به خطوط گسل ایدئولوژیک نسبت ندهد و مانند ایران عمل‌گرایی را در روابط دو جانبه اتخاذ نماید
۱۱	عربستان و ایران باید صرف‌نظر از ساختار سیاسی-مذهبی دو کشور همکاری پایدار را با دولت و ملت یکدیگر توسعه دهند و سیاست حسن هم‌جواری را رعایت نمایند

منبع: نگارنده

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

نتیجه‌گیری

ثروت و نفوذ مذهبی عربستان قادر به مقابله بانفوذ ایران در عراق پس از صدام نبود و نتوانست مانع از قدرت گرفتن حزب‌الله در لبنان شود و تلاش‌های مداوم آن برای آشتی دادن گروه‌های فلسطینی بی‌نتیجه مانده است. روابط امریکا و عربستان تحت تأثیر این چالش‌ها و چالش‌های دیگر قرارگرفته است. ازجمله نارضایتی عربستان از تصمیم واشنگتن، فاصله گرفتن از رئیس‌جمهور مصر، حسنی مبارک، عدم پیشرفت درروند صلح اسرائیل و فلسطین و ایران است. امریکا به‌نوبه خود از مداخله عربستان در بحرین و یمن و حمایت عربستان از اسلام‌گرایان تندرو در سراسر منطقه و جهان ناراضی است. ازاین‌رو دو لنگر سنتی روابط امریکا و عربستان یعنی جنگ سرد و نقش امریکا در استخراج نفت عربستان دیگر عوامل مؤثر در روابط دو کشور نیستند. عربستان نمی‌تواند صرفاً به امریکا تکیه کند تا امنیت خود را تضمین نماید. این وضعیت عربستان را به‌سوی استراتژی ترکیبی همکاری با ایران و چین- ضمن حفظ همکاری با امریکا- کشاند. اما علیرغم احیای روابط بین عربستان و ایران، چالش‌هایی باقیمانده است. ازآنجا که تعاملات درزمینه فراملی به‌طور فزاینده‌ای متلاشی می‌شود، خصومت در سراسر کشورها درزمینه فراملی طنین‌انداز می‌شود، به‌ویژه آن‌هایی که شامل جوامع تقسیم‌شده و یا گروه‌هایی هستند که با دستورالعمل‌های قدرت‌های منطقه‌ای موافق هستند. چنین شکاف‌هایی با فرآیندهای فرقه‌ای شدن که توسط عوامل ژئوپلیتیکی شکل می‌گیرد، تشدید می‌شود. رقابت بین عربستان و ایران تا حدودی پیش می‌رود . مارپیچ‌های لفاظی بین دو دولت به امری عادی تبدیل‌شده‌اند، این سخنان صرفاً ناشی از منابع هویتی متفاوت نیست؛ بلکه در میان بحران‌های سیاسی به‌ویژه پس از انقلاب ایران و پس از قیام‌های عربی؛ یعنی احساس تهدید استراتژیک، کشش پیدا می‌کند. رویدادها و حوادث سیاسی فرصت‌هایی را برای شکل دادن به منطقه در تعقیب برنامه‌های ژئوپلیتیکی فراهم می‌کنند. بنابراین، اگر به رقابت بین ریاض و تهران نگاهی بیندازیم، می‌بینیم که در مواقع بحرانی اغلب به شیوه‌ای منفی رقابت دوباره ترسیم می‌شود. رقابت ایران و عربستان محصول اقتضای زمانی و مکانی است که از طریق تعامل عوامل بی‌شمار ساخته می شود. پس از انقلاب ایران،سرمایه مذهبی در تعریف اصول بینش اهمیت فزاینده‌ای پیدا کرد و زمینه‌های سیاسی داخلی را در حوزه فراملی بیشتر گنجاند. تأثیر متقابل سرمایه‌های مذهبی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، ماهیت حوزه‌های سیاسی را شکل داد؛ زیرا بازیگران به دنبال تعریف اصول بینش در تعقیب نام خود بودند.با ادامه گفتگوهای دیپلماتیک بین سعودی‌ها و ایرانی‌ها باید دید که آیا می‌توان به یک پیشرفت پایدار دست‌یافت یا خیر. گفتگوها در بغداد، وین، امان، پکن و گفتگوهای

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

پشتیبان در سراسر جهان همگی به دنبال بهبود روابط بین رقبای دیرینه بوده است. آینده نبرد عربستان و ایران با تحولات عرصه فراملی و تجلی این تحولات در عرصه‌های سیاسی داخلی در سراسر منطقه شکل خواهد گرفت. علاوه بر این تعدادی از عوامل داخلی هستند که ظرفیت ریاض و تهران را برای فعالیت تعیین می‌کنند. هر دو کشور با فشارهای اقتصادی مواجه هستند که ناشی از رژیم تحریم‌های «فشار حداکثری» در ایران و تمایل به حرکت به سمت اقتصاد «پس از نفت» در عربستان است. این چالش‌های اقتصادی زمینه را برای گسترش همکاری ایران و عربستان فراهم کرده است. هرچقدر عربستان به سمت منابع هویتی مدرن برود به نفع روابط دو کشور خواهد بود. جامعه بین‌المللی باید تلاش کنند تا نوعی توافق دیپلماتیک برای رفع تنش‌ها بین دو کشور ایجاد شود. بااین‌حال، حتی اگر مکانیسم‌های دیپلماتیک براساس گفتمان وفاق پزشکیان وجود داشته باشد و توافق پایدار نیز حاصل شود؛ میراث رقابت بین ریاض و تهران برای دهه آینده همچنان محسوس خواهد بود.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

refrences

-Al-Maeena, Khaled, (2001) 'Kingdom, Iran Sign Historic Agreement', Arab News, www.arabnews.com

-Ajami, Fouad (1978)"The End of Pan-Arabism", Foreign Affairs , https://www.foreignaffairs.com\

-ALOTAIBI, LUJAIN (2023)" Saudi Arabia and Iran: Beyond Geopolitics", https://carnegieendowment.org

.-Al-Monitor,(2021) "Iran Says "Remarkable Progress" Made in Saudi Arabia Talks", www.al-monitor.com/

-Bourdieu, Pierre (1990) The Logic of Practice, Stanford: Stanford University Press, https://monoskop.org

-Bourdieu, Pierre(1994) "Rethinking the State: Genesis and Structure of the -Bureaucratic Field", American Sociological Association, Sociological Theory 12:1, https://www.jstor.org/

-BBC News, (24 November 2017), "Iran Hits Back Over Saudi Prince's "Hitler" Comment", www.bbc.com

-Connor, Tom O (2021) "Saudi Arabia's MBS Wants 'Good' Relations with Iran as Rivals Reportedly Talk in Iraq", www.newsweek.com/

-Crisisgroup (2023) "The Impact of the Saudi-Iranian Rapprochement on Middle East Conflicts"https://www.crisisgroup.org

-Darwich, May (2019) Threats and Alliances in the Middle East: Saudi and Syrian Policies in a Turbulent Region, Cambridge: Cambridge University Press, https://www.cambridge.org/

-Dodge, Toby (2018) '"Bourdieu Goes to Baghdad: Explaining Hybrid Political Identities in Iraq", Journal of Historical Sociology 31 https://onlinelibrary.wiley.com

-El husseini, Rola (2010)"Hezbollah and the Axis of Refusal: Hamas, Iran and Syria" Taylor & Francis, https://www.jstor.org/

-Euronews (27.12.2015) "Iran's Rouhani Urges Muslim Countries to Unite", www.euronews.com

-Economic Stimulus, (2023)»Understanding Iran›s motivation for restoring ties with Saudi Arabia» https://futureuae.com

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

-Furtig, Henner (2006) Iran's Rivalry with Saudi Arabia between the Gulf Wars, Reading: Ithaca Press, https://www.amazon.com

-Filkins, Dexter (2018)" A Saudi Prince's Quest to Remake the Middle East", New York, https://www.newyorker.com

-Fraihat, Ibrahim (2020) Iran and Saudi Arabia: Taming a Chaotic Conflict, Edinburgh: Edinburgh University Press, https://www.tandfonline.com

-Goldberg, Jeffrey (2018) "Saudi Crown Prince: Iran's Supreme Leader "Makes Hitler Look Good"', The Atlantic, www.theatlantic.com/

-Gause, F. Gregory (2020)" Saudi Arabia and Regional Leadership: The Impossibility of Hegemony", Middle East, Insights, https://mei.nus.edu.sg/

-Gause, Gregory (2011) "Saudi Arabia in the New Middle East', Council on Foreign Relations", www.cfr.orgt

-Ghattas, Kim (2020) 'Darkness', Black Wave: Black Wave: Saudi Arabia, Iran, and the Forty-Year Rivalry that Unraveled Culture, Religion, and Collective Memory in the Middle East, New York: Henry Holt and Company, https://www.amazon.com

-Gause, F. Gregory (2014)" Beyond Sectarianism". https://www.brookings.edu/

-Halliday, Fred (1996) "Arabs and Persians beyond the Geopolitics of the Gulf', Cahiers d'etudes sur la Mediterranee orientale", https://journals.openedition.org/

Hamasaeed-Hamasaeed Adam and Garrett, Sarhang Nada, (2023)" What You Need to Know About China's Saudi-Iran Deal" https://www.usip.org/

-Hunter, Shireen (2019) Iran's Relations with Saudi Arabia: Rivals for Regional Supremacy', Arab–Iranian Relations: Dynamics of Conflict and Accommodation, London: Rowman and Littlefieldvn, https://rowman.com/

-Hiro, Dilip (2019) 'Introduction', Cold War in the Islamic World: Saudi Arabia, Iran and the Struggle for Supremacy. Oxford: Oxford University Press, https://www.amazon.com

-Hossein, Musavian, (2020) The Typology of Disputes in the Persian Gulf, A New Structure for Security, Peace, and Cooperation in the Persian Gulf, London: Rowman & Littlefield Publishers, https://www.amazon.com

-Jones, Clive and Guzansky Yoal, (2020) Fraternal Enemies, London: Hurst, https://www.hurstpublishers.com

-Jeffrey Goldberg, (2016), 'The Obama Doctrine", The Atlantic, www.theatlantic.com/

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

-Keynoush, Banafsheh (2016) Saudi Arabia and Iran: Friends or Foes? London: Palgrave https://www.amazon.com/

- Keynoush, Banafsheh (2023)" How Tehran views the Iranian-Saudi agreement", https://www.mei.edu

-Lefebvre, Henri (1991)" The Production of Space" Oxford: Blackwell, https://monoskop.org/

-Mabon, Simon (2020)" Houses Built on Sand: Violence, Sectarianism and Revolution in the Middle East" Manchester: Manchester University, https://manchesteruniversitypress.co.uk/

-Mason, Robert (2014) Foreign Policy in Iran and Saudi Arabia: Economics and Diplomacy in the Middle East, London: I.B. Tauris,

-Pamuk, Humeyra (2019) "Exclusive: U.S. Probe of Saudi Oil Attack Shows it Came from North" Reuters, www.reuters.com/article/

-Pollack, Kenneth M.(2022) "The Middle East Abhors A Vacuum", Foreign Affairs, www.foreignaffairs.com/

-Roches, Dave Des (2020)" After the Embargo: Iran's Weapons Agenda and its Regional Impact", Arab Gulf States Institute in Washington, www.youtube.com/

-Reuters Staff, (2017)" Price Protests Turn Political in Iran as Rallies Spread", Reuters, www.reuters.com

-Reuters, (2021) "Saudi King Tells U.N. Kingdom Supports Effort to Prevent Nuclear Iran", www.reuters.com/

-Stephen R., David, (1991)" Explaining Third World Alignments", World Politics, 43:2 https://www.jstor.org/

-The New York Times, (14 May 2003) "Al Qaeda is Now Suspected in 1996 Bombing of Barracks", www.nytimes.com/

-The World Bank, (2021)" Military Expenditure", https:// data.worldbank.org/

-Tehran Times, (20 June 2021) "Saudis May See Opportunity in Raisi Win to Mend Ties with Iran", www.tehrantimes.com/

- Yasmine, Farou, (2023)"Riyadh's Motivations Behind the Saudi-IranDeal" https://carnegieendowment.org/

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۳۰۴۰۵

به این مقاله این‌گونه ارجاع دهید:

رحیمی، رئوف (۱۴۰۲)، «تحلیل رقابت و همکاری منطقه‌ایی ج.ا. ایران و عربستان با تأکید بر احیای روابط دیپلماتیک در سال ۲۰۲۳» فصلنامهٔ پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، س۱۳، ش۴، زمستان ۱۴۰۲، صص ۱۲۴-۹۵.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-09]